Streszczenie

Niniejsza rozprawa poświęcona jest badaniu figur słów (fr. 'figures de mots') w prozie francuskiej grupy literackiej OuLiPo [71], założonej w 1960 roku i funkcjonującej jako „warsztat", w którym literatura i język są przedmiotem eksperymentów poprzez systematyczne i świadome stosowanie środków językowych jako narzędzi kreacji. Celem pracy jest, z jednej strony, ukazanie wciąż niewystarczająco zbadanych z perspektywy językoznawczej zastosowań figur słów, które wyróżniają się spośród innych typów operacji figuralnych tym, że manipulują materialnością języka, wpływając na jego podstawowe jednostki — fonemy i morfemy — oraz uczestnicząc w grach leksykalnych i tych opartych na szczególnym zestawieniu dźwięków (Robrieux, 2000). Z drugiej strony, praca podejmuje refleksję nad rozwiązaniami i strategiami stosowanymi przy ich przekładzie na język obcy, w tym przypadku na język polski. Językoznawcze badanie zagadnienia koncentruje się na operacjach metaplazmatycznych, które strukturyzują analizowane teksty, na funkcjach, jakie mogą one pełnić w projekcie oulipijskim, oraz na możliwościach przeniesienia do języka docelowego procesów formalnych głęboko zakorzenionych w systemie języka francuskiego i w dynamice eksperymentów oulipijskich, co wiąże się zwykle z koniecznością przekazania nie tylko obcego treściowo lub kontekstowo materiału, lecz również odtworzenia efektów estetycznych oraz gier formalnych, które organizują utwór.

Choć zarówno koncept figury, jak i działalność grupy OuLiPo bywały przedmiotem badań dostarczających cennych analiz, wciąż istnieje luka badawcza przejawiająca się brakiem systematycznego i wyczerpującego opisu figur słów (które — w świetle licznych przywoływanych w pracy definicji i typologii — okazują się pojęciem zarówno pojemnym jak i niejednoznacznie interpretowanym) w eksperymentalnej prozie oulipijskiej. Brak również pogłębionej analizy ich przekładu na język polski. Niniejsza praca ma na celu uzupełnienie tych luk poprzez odpowiedzi na następujące pytania: Jakie figury słów kształtują prozę oulipijską? Jakie funkcje pełnią w eksperymentach i w estetyce ograniczenia (*contrainte*): czy są jedynie ludycznymi grami, czy narzędziami krytycznymi oulipijskiej estetyki? Wreszcie, w jaki sposób figury te, głęboko zakorzenione w języku źródłowym, mogą być tłumaczone i jakie strategie tłumaczeniowe umożliwiają odtworzenie ich efektów w polszczyźnie? Głównym celem pracy jest wykazanie, że figury słów, dalekie od marginalności, zajmują w twórczości oulipijskiej miejsce centralne. Wpisane są one w językowe rzemiosło grupy oraz w jej projekt eksploracji potencjału języka, stanowiąc

[71] Ouvroir de la Littérature Potentielle, pl. Warsztat Literatury Potencjalnej.

jednocześnie istotne wyzwanie dla tłumaczy. Poprzez systematyczną analizę wybranego korpusu oraz refleksję przekładoznawczą, praca ta pozwala na pogłębioną refleksję nad językowymi aspektami działalności grupy oraz nad relacjami między językiem, stylem a kreatywnością literacką.

Celem podjęcia tak sformułowanych zagadnień przeprowadzono analizę korpusu obejmującego ponad tysiąc dwieście jednostek wyekscerpowanych z oulipijskiej prozy tworzonej w latach 1960–1984, czyli w pierwszym okresie intensywnej twórczości grupy. Materiał badawczy obejmuje zatem powieści, opowiadania oraz liczne przykłady krótszych form eksperymentów indywidualnych i kolektywnych, a zebrany korpus odzwierciedla heterogeniczność oulipijskich praktyk realizowanych w ramach projektu grupy.

Rozprawa składa się z dwóch głównych części: pierwszej, poświęconej figurom słów w prozie oulipijskiej, oraz drugiej, skupionej wokół przekładu tych operacji językowych na język polski. Każda obejmuje część teoretyczną i analityczną.

Pierwszą część otwiera przegląd teoretyczny dotyczący podejmowanego zagadnienia. W pierwszym rozdziale teoretycznym przytoczone są ewolucja i definicje pojęcia figury słów, które pozwalają wypracować na potrzeby niniejszej pracy definicję dostosowaną do analizowanego zjawiska. W drugim rozdziale teoretycznym proponuje się refleksję nad mechanizmami i funkcjami figur słów w literaturze eksperymentalnej. Kolejna część, analityczna, obejmuje trzy rozdziały: pierwszy przedstawia korpus i metodologię; drugi skupia się na rezultatach analiz, a zatem na zastosowaniu w badanej prozie figur słów operujących na brzmieniu i strukturze morfosemantycznej wyrazów; trzeci rozdział ukazuje relacje między tymi figurami a oulipijskimi ograniczeniami językowymi (fr. 'contraintes'). Każdy podrozdział analizy jest krótko podsumowany, a całość pierwszej części zamyka konkluzja odnosząca się do znaczenia i funkcji figur słów w badanym materiale.

Druga część rozprawy koncentruje się na przekładzie figur słów. Ramy teoretyczne ujęte są w dwóch rozdziałach: pierwszy przytacza główne możliwe podejścia do przekładu literackiego i czynniki wpływające na jego dynamikę; drugi rozdział teoretyczny omawia trudności związane z tłumaczeniem figur i gier słów i przedstawia techniki ich przekładu. Część analityczna obejmuje również dwa rozdziały: pierwszy przedstawia korpus i zarys kontekstu analizy materiału badawczego, drugi zaś prezentuje wyniki badań nad przekładami i ukazuje techniki umożliwiające odtworzenie efektów figur słów w języku polskim. Część ta kończy się podsumowaniem przyjętych strategii tłumaczeniowych.

Pracę zamykają wnioski ogólne. Analiza przeprowadzona na materiale badawczym wykazała, że figury słów odgrywają istotną rolę w twórczości oulipijskiej. Wpisują się one w arsenał zasobów językowych, które pozwalają przedstawicielom grupy eksperymentować nad samym językiem, stanowiącym zarówno narzędzie, jak i przedmiot eksploracji. Badanie pozwala na zidentyfikowanie trzech głównych funkcji figur słów w oulipijskiej prozie: poetyckiej, ludycznej i mimetycznej. Wyniki potwierdzają również zasadność badania przekładu tych operacji na język polski. Głęboko zakorzenione w języku francuskim, zdają się korelować z niemożnością ich odtworzenia w perspektywie stricte językoznawczej. W tym ujęciu poszukiwanie ekwiwalencji dynamicznej okazuje się często bardziej odpowiednią strategią. Przekład jawi się zatem jako proces przekształcenia, przesunięcia modyfikacji względem jednostek i re-kreacji oryginalnej gry.

Rozprawę uzupełniają bibliografia oraz dwa aneksy przedstawiające w sposób syntetyczny przykłady omawiane w obu częściach.